

Versions de poesia europea per Màrius Torres

Textos traduïts de Jaufré Rudel, Peire Cardenal, Michelangelo Buonarroti, Joachim Du Bellay, Pierre de Ronsard, Pierre Corneille, Jean Racine, André Chénier, Alfred de Musset, Paul Valéry, Anna de Noailles, William Shakespeare, Ben Jonson, Robert Herrick, John Milton, Robert Burns, William Wordsworth, Thomas Moore, George Gordon Lord Byron, Percy Bysshe Shelley, John Keats, Teixeira de Pascoaes i Rainer Maria Rilke

Estudi i edició de
PERE BALLART I JORDI JULIÀ

Pagès editors
LLEIDA, 2010

© de les traduccions: hereus de Màrius Torres, 2010
© de l'estudi i edició: Pere Ballart Fernández i Jordi Julià Garriga, 2010
© dels textos en les llengües originals: els seus autors, 2010
© d'aquesta edició: Pagès Editors, S L, 2010
carrer Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
editorial@pageseditors.cat
www.pageseditors.cat
Primera edició: desembre de 2010
ISBN: 978-84-9975-039-2
Dipòsit legal: L-1.501-2010
Disseny: X. García
Impressió: Arts Gràfiques Bobalà, S L
Relligat: Enquadernacions Prats XXI, S L

« imprès a lleida »

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.

Màrius Torres, traductor de poesia europea

Pourtant, ne croyez pas que je reste tout le temps à manger des nuages. J'essaie de ne pas interrompre ma tâche. J'aimerais tant d'arriver à être un poète qu'un autre siècle pût lire avec plaisir! Je fais des exercices de traduction: Shelley, Wordsworth, Teixeira de Pascoaes.

Màrius Torres, Carta a Joan Sales (13/VIII/1939)

Tothom que un cop i un altre cop, enamorat de l'expressiva veu de Màrius Torres, ha tornat a les edicions de les seves poesies, ha pogut descobrir, segurament admirat, que entre els versos del poeta s'escolen algunes composicions d'altres autors —Milton, Jonson, Valéry...— que, tot i la mà diferent que un dia les va escriure, fan una música, en ser llegides en la nostra llengua, tan límpida i eloqüent com la dels poemes torressians. Sempre en apèndix, sempre en un lloc secundari, al final dels volums o dels estudis sobre l'obra de l'autor —com és el cas dels assaigs de referència de Mercè Boixareu i Margarida Prats—, aquestes traduccions mai no han estat objecte de l'atenció que mereixien, en primer lloc com un document d'enorme valor sobre l'aprenentatge poètic de l'autor lleidatà, també com una clau de lectura sobre quin va ser el cànon cap al qual s'orientaven les seves concepcions líriques, i, en definitiva, com a poemes que són, com una realització artística en molts casos perfectament reeixida. Aquestes VERSIONS DE POESIA EUROPEA PER MÀRIUS TORRES, doncs, que aquí presentem al lector pretenen aplegar per primer cop en un sol llibre totes les traduccions de poesia que va realitzar Màrius Torres al llarg de la seva vida. La magnitud de l'empresa, i la qualitat dels textos i els

autors que aquesta implica, fa que ens sorprenguem que fins avui no hagi estat encara escomesa com un dels llegats més importants que Torres, després del seu exquisit corpus poètic personal, podia oferir al conjunt de tots els seus lectors: cal fer-se el càrrec que estem parlant de fins a mig centenar de composicions pertanyents a sis tradicions literàries diferents, i obra de més d'una vintena d'escriptors que, amb poquíssimes excepcions, són autèntiques pedres de toc de la poesia europea dels darrers nou-cents anys. Com sàviament advertia el 1992 Josep Vallverdú en el seu article «Màrius Torres, traductor de l'anglès» —una de les escassíssimes consideracions d'aquesta faceta del poeta lleidatà—, serien «dignes d'estudi erudit [...] per l'estadi d'elaboració intermedi que palesen» fins i tot les seves versions més incompletes, i en honor a la veritat cal reconèixer que en la seva immensa majoria, per dir-ho com el mateix Vallverdú, les traduccions de Torres es poden «considerar ja terminals». Els editors de *VERSIONS DE POESIA EUROPEA PER MÀRIUS TORRES* hem subscrit fa temps aquesta opinió i volem creure que la present edició farà ja impossible negligir d'ara endavant —i encara menys per part dels qui ja hi veien un dels lírics més destacables de la poesia catalana del segle passat— aquesta part substancial de l'art del poeta.

A l'hora de fer una valoració global de la tasca de Màrius Torres com a traductor de poesia europea, hi ha la temptació de fer venir a la memòria unes consideracions que Carles Riba va posar al capdavant de la seva il·lustre versió de *l'Odissea* homèrica, l'any 1919. En aquella nota introductòria, el poeta de les *Estances* recordava, amb el valor d'«un aforisme esdevingut corrent en aules i en elogis» que «traduir és fer parlar a tal autor com ell mateix hauria parlat en la nostra època i en la nostra llengua». Si fem atenció a tots els poemes traduïts per Torres en els deu últims anys de la seva vida, no hi ha dubte que l'actualitat d'idioma i d'esperit que va saber infondre'ls representa tot un èxit en l'aspiració que aquella idea ribiana duia implícita: la d'abolir la distància, de vegades enorme, que separa el lector present d'aquelles excelsas obres del passat. Però en aquest cas això no seria prou si no reconeixíem també que no hi ha una sola composició de les que el poeta lleidatà va traslladar al català (tant se val quina fos la llengua d'origen) que no ens faci sentir, per damunt o per sota de les imatges i els temes dels poetes de temps i terres llunyans, la mateixa

veu inconfusible, natural i justa, sense estridències, de l'autor de les cançons a Mahalta. Molt més que amb altres traductors poetes, amb ell podem dir que sense perdre l'essència que els va fer ser un poema de Ronsard, de Shelley, o de Miquel Àngel, el resultat final, posat en versos catalans, és primordialment un poema de Màrius Torres. És per això que —ja que ens hem posat a recordar què pensava sobre aquest exercici de transvasar la poesia d'una llengua a una altra un dels millors traductors del país en aquells anys—, tal vegada sigui molt més encertat reconèixer que amb Torres passa més aviat allò que el mateix Riba explicava, però alguns anys després, quan va donar a la llum les seves *Versions de Hölderlin*, el 1943. El pròleg del volum aclaria que en la iniciativa de donar a llegir el poeta alemany en català el «veritable propòsit» de Riba havia estat «de fer passar la seva pròpia veu per un dels cants lírics absoluts que més públicament i amb més puresa s'hagin fet sentir mai entre els homes; i això només per un instint d'exercitar-la, potser millor d'assajar-la —o de reconèixer-se-la ell mateix, qui sap». Sembla que podríem estendre perfectament aquesta percepció a la relació que Torres va tenir amb els poetes que lliurement va escollir de fer parlar en català.

Una evidència s'imposa a qui accedeix als manuscrits d'aquestes traduccions, i que pot tenir un punt de desconcertant: no es conserva de la mà del poeta cap nota relativa als versos ni al procés de la seva composició —com ara les que va deixar Riba als seus *Esbossos de versions de Rilke*. Tot apunta que la valoració que a Torres li mereixia aquesta feina era d'un signe molt diferent que la que podia inspirar-li la pròpia creació lírica. De motius d'aquesta manca absoluta d'anotacions, n'hi pot haver uns quants; potser perquè, atesa la seva tria de poesia estrangera, la majoria de cops Torres no tenia altres traduccions catalanes a tenir en compte i respecte de les quals justificar la pròpia, o perquè coneixia raonablement les llengües a què s'enfrontava i no va creure trobar-hi problemes de consideració. Potser també podríem adduir per explicar l'absència de cap mena d'aparat el fet de no haver estat mai avesat a les disciplines que comprèn una formació filològica, o el supòsit que es plantegés traduir poesia com un exercici, que per tant el duria solament a depurar a posteriori les versions quan n'havia de fer una còpia a net o quan creia que podia millorar-ne algun aspecte puntual. Encara els últims dies de vida, el novembre

de 1942, explicava a la seva família que havia de treballar per donar a conèixer els seus poemes, i les cançons que, des de feia temps, però amb més interès els últims anys, va posar-se a compondre; però en cap cas, significativament, parla de les seves traduccions: «No us he enviat les cançons encara perquè, a mesura que en vaig aprenent —estudio harmonia, sí senyor!— les modifico, i en veig les falles. Penso tenir-les un temps en quarantena, com els versos, i després, si no és molt car, potser en faré una edició privada i tot. Al sanatori podré continuar igual, puix hi ha piano, i penso no encauar-me tant com l'any passat, encara que això comporti tornar a tocar l'harmònim els diumenges a la capella».

No vol pas dir això tampoc que Torres es limités per sistema a fer una sola i única versió de cada poema estranger; de fet, podem registrar nombroses variants en les traduccions, que són de vegades producte de les traïcions del record —ell aprenia els versos de memòria, i sovint no en conserva altra còpia que la que ha ofert als seus corresponents—, o bé sorgeixen del desig o la possibilitat d'oferir una lectura o interpretació més ajustada a l'original —a més, cal no oblidar que cada cop que donava a conèixer una traducció (en una nova carta, per a un nou destinatari) es podia tornar a plantejar canvis sobre la feina inicial. Cal dir, en qualsevol cas, que aquestes versions de Torres, tot i tenir una finalitat poètica d'aprenentatge i exercici líric, no es presenten mai com aquell joc literari que hauria de servir de simple esperó a la imaginació pròpia, per tal de precipitar-la en l'elaboració d'una nova obra, sinó que sempre, sense excepció, intenten respectar al màxim els continguts de l'original. Moltes d'aquestes traduccions són una via per llegir i conèixer millor una altra llengua, i l'obra concreta d'un autor —portant a terme aquella afirmació que indica que només es coneix veritablement un autor quan se'l tradueix. En una ressenya de 1907 a la poesia de Díez Canedo, Josep Carner ja va advertir dels beneficis d'aquesta «gimnàsia de la traducció», tot considerant aquesta pràctica un dels millors exercicis per a l'escriptura de poesia: «Tal vegada no hi hagi, per la formació d'un poeta, més excel·lent escola que la traducció [...]. En efecte, la traducció és lloable, no solament perquè ens du una renovació espiritual fondíssima, i perquè ens obliga a un minucios escatiment de tots els ressorts i les fineses tècniques de l'obra original, sinó també perquè ens imposa un estudi sol·lícit de

tots els recursos del nostre verb, de totes les faisons, de tota la tradició del propi llenguatge». Així mateix, també Riba des de les pàgines de *La Veu de Catalunya*, el 31 d'agost de 1918, explicava que la traducció a càrrec dels poetes assegurava la continuïtat de la poesia catalana, i confirmava que «la majoria dels nostres poetes s'hi esmercen vastament», i que aquesta és una via de renovar-se —igual que qui viatja, veient i aprenent—, per tal d'aconseguir «airejar el resclosiment del monòleg líric».

En aquest mateix sentit, caldria contemplar l'activitat de Màrius Torres en tant que traductor com el grau més estret de familiaritat a què va arribar amb els textos de la poesia estrangera que més l'interessaven. El més estret, no pas l'únic: seria digna de tot un estudi sistemàtic l'anàlisi de la diversa relació intertextual de la poesia de Torres amb els versos de la tradició canònica. Hi ha poemes seus que no passen de citar en qualitat d'epígraf algun vers o díptic d'altri —Poe, Shakespeare, Dante, sovint Baudelaire—, però la seva referència és difusa, purament atmosfèrica. De vegades, en el nivell més elemental de l'adopció d'un recurs, veiem el poeta jugar amb l'artifici que algú altre va inventar, com quan escriu uns «*Bouts rimés commandés*» en català, exercici segons el qual la composició té l'obligació de subjectar-se a unes paraules rima, els *bouts rimés*, prèviament estipulades per un tercer (o per un poema preexistent), un particular passatemps que va enginyar Jean Baptiste Poquelin, Molière. Infinitament més ambiciosos, però, altres poemes seus aspiren a reproduir d'alguna forma tot el món simbòlic i fins i tot els pretextos temàtics dels poetes que l'han impressionat: el seu «Tribut a Leopardi» o una peça com «Spleen» semblen jugar a acumular el màxim nombre de tòpics i al·lusions capaços de recrear el respectiu estil, en aquest cas el de l'autor de «L'infinito» i el de Baudelaire. De vegades, aquesta apropiació esdevé més evocadora pel fet de trobar un intermediari en la música, com quan «El rei dels verns» o el «La migdiada d'un faune» (cap dels dos recollit en volum) ens restitueixen el record dels versos de Goethe i Mallarmé, respectivament, a través del seu comentari de les peces musicals —*lied* i poema simfònic— que inspirant-s'hi en un i altre autors van escriure Schubert i Debussy. Un grau superior d'aproximació, i de diàleg, amb els versos aliens es produeix quan Torres cita, com abans, l'epígraf estranger però ara, en canvi, comença el seu poema traduint-lo literalment o gairebé literalment per fer,

de seguida, que la peça segueixi un curs del tot diferenciat, per tema i actitud, fins i tot, del que contenia aquells versos al·ludits. De manera que la seva composició es presenta com una mena de glossa o bé de resposta, segons els casos, de l'altre poema. I això Torres ho fa, entre altres, amb Heine («Elegia»), Petrarca («El país sense record»), Blake («L'àngel del vespre»), Musset («He dit al meu cor...»), Baudelaire («Últim desig») o Teixeira («Per què és trista la font...»). Atesa aquesta intimitat permanent amb un grapat d'autors molt coneguts i estimats, era poc menys que inevitable que Torres, culminant aquest procés d'acostament i d'estudi, acabés traslladant a la pròpia llengua allò que més l'atreïa de la producció de cadascun: que acabés esdevenint, doncs, un poeta traductor.

Tot i la diversitat extraordinària que hi ha dins els més de vint poetes traduïts per Torres, es pot arribar a convenir que no n'hi ha cap que sigui insensible, estilísticament parlant, als beneficis d'una mètrica regular i una forma exigent. El perfil invariable del poeta que sedueix Torres, que l'esperona a un o més intents de traducció, és el d'algú que escriu amb una inqüestionable competència, que evidentment ho fa en vers i que no dubta a treure partit d'un recurs com la rima: és un poeta, si es vol dir així, que no «inventa» un model, que s'estima més heretar aquelles formes convencionals (cançó, sonet...) que la tradició li llega, i que prova, això sí, de refinar-les fins l'extrem. Refinar-les, perfeccionar-les: no pas subvertir-les. En aquest sentit és molt significatiu com Torres no versiona mai cap revolucionari, si per aquest distintiu entenem un transgressor de la forma o un visionari absolut en el terreny del sentit. Així tenim versions de Musset o Valéry, però cap de Mallarmé. I tenim traduïts Wordsworth o Shelley, però no Coleridge. Si llegim, per exemple, la traducció de «Les magranes» de Valéry podem estar segurs de ser davant un límit (en el despullament de l'objecte físic del poema), que Torres no està disposat a traspassar. I n'hi ha prou, de l'altre costat —ara en la seva pròpia poesia, concretament en el poema «Pà·lid àngel del vespre»—, de veure com es desvia la seva imaginació de la d'un William Blake (en qui aquella peça, explícitament, s'inspira), per acabar d'escatir amb prou exactitud per què són mons, aquests, tant el deshumanitzat com l'irreal, que la seva sensibilitat no podia trobar completament afins i que, per tant, no va creure que s'hagués d'incorporar al propi estil. (Amb tot, no es pot negar

que sobta descobrir que el poeta no va deixar cap traducció d'aquells dos autors que abans hem citat junts: Leopardi, que Torres trobava un poeta «d'un verd molt fosc, gairebé negre», i, naturalment, Baudelaire, l'autor més citat en la seva poesia i en la seva correspondència. Potser en aquest cas la proximitat espiritual era tanta, qui ho sap, que ja no calia fer la provatura de traduir-ne els versos.) Sigui com sigui, i vista amb perspectiva, l'operació de Torres, reclòs en un sanatori d'una Espanya sota una dictadura, incapaç de tenir accés fàcil a una tradició lírica no europea, contrasta amb la d'un altre poeta i traductor compatriota, Agustí Bartra: pràcticament coetani de Torres, ja que va néixer el 1909, aquest poeta en l'exili francès i americà adoptaria a la fi una altra tradició moderna on empeltar-se, com és la de la poesia nord-americana, més pròxima a un tarannà més maragallà i visionari.

Tota consideració del conjunt de traduccions que va completar Màrius Torres ha de ser inseparable, naturalment, d'una imprescindible cautela: la de no oblidar que des de finals del 1935 el poeta va viure reclòs a Puig d'Olena i que per tant, com ara apuntàvem, el seu accés a qualsevol font bibliogràfica quedava restringit i condicionat als volums que amics i familiars podien subministrar-li. No cal dir que sense la guerra i gaudint d'una perfecta salut, la seva llibertat de decisió i de moviments hauria tingut repercussions, com en tants altres, també en aquest terreny. De la lectura de les seves cartes es desprèn que eren diferents les vies que utilitzava per nodrir-se de noves lectures: Torres fa ús de la biblioteca del sanatori i dels llibres dels pacients i treballadors de Puig d'Olena; la seva família li deixa llibres o li copia poemes perquè els llegeixi; i ell també encarrega que li comprin llibres a Barcelona a través d'algun intermediari conegut d'un conegut. Però tot i acceptar la pressió de la suma de tants imponderables, no es pot negar que el volum de poemes que Torres va arribar a llegir entre 1935 i 1942, en condicions editorials més o menys favorables, va ser molt nombrós, i que dins d'aquest ample repertori, la seva tria és sempre lliure, personal i altament significativa. La qual cosa autoritza plenament que puguem donar a posteriori a la nòmina d'aquests vint-i-tres autors —i sempre amb la intenció de comprendre millor el propi caràcter de l'obra d'un poeta excepcional— el valor d'un autèntic cànon poètic europeu.